

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ТРУБОПРОВІДНОГО ТРАНСПОРТУ

О. БОРДЕНЮК,

асистент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

SUMMARY

This article is devoted to historiographic review of research features of the legal regime of land pipelines to ensure the scientific basis of their rational use and protection in a comprehensive process of pipeline transport enterprises of its statutory objectives and functions. Found that in recent years the problem of the legal regime of land pipelines not subject to independent research. Opinion argued that the concept of «legal regime of land pipelines» is closely related to the concept of «purpose land pipelines», the essence of which is to perform the functions of space-operative basis to accommodate ground and above-ground pipelines and facilities as well as ground facilities underground pipelines.

Key words: land relations, legal regime of land, land category, land transport, pipelines, purpose of land.

АННОТАЦІЯ

Стаття посвячена историографічному обзору наукових досліджень особливостей правового режиму земель трубопроводного транспорту, направлених на забезпечення наукового обґрунтування їх раціонального використання та комплексної охорони в процесі здійснення підприємствами трубопроводного транспорту своїх уставних задач і функцій. Установлено, що за останні роки проблема правового режиму земель трубопроводного транспорту самостійному дослідженню не підлягала. Аргументовано висновок про те, що поняття «правовий режим земель трубопроводного транспорту» тісно пов'язано з поняттям «цільове призначення земель трубопроводного транспорту», сутність якого полягає в виконанні функцій просторово-операційного базису для розміщення наземних і надземних трубопроводів та їх споруджень, а також наземних споруджень підземних трубопроводів.

Ключові слова: земельні відносини, правовий режим земель, категорія земель, землі транспорту, трубопроводний транспорт, цільове призначення земель.

Постановка проблеми. В умовах проведення масштабного реформування всієї транспортної системи України підвищення актуальності набуває ефективне регулювання правового режиму земель трубопроводного транспорту. Багато питань правового режиму земель зазначеної категорії не знайшли належної наукової розробки та правового закріплення в чинному законодавстві. Актуальність дослідження поняття «правовий режим земель трубопроводного транспорту» має принципове значення для з'ясування тих правових механізмів, за допомогою яких земельне законодавство регулює широкий спектр земельних відносин, пов'язаних з транспортуванням нафти, газу, аміаку з використанням інфраструктури трубопроводного транспорту. Використання даної правової категорії дозволяє виявити сутність всього комплексу земельних відносин в зазначеній сфері права, оскільки саме

поняття «правовий режим земель трубопроводного транспорту» відображає особливий характер правового регулювання використання та охорони земель трубопроводного транспорту, управління даними землями та притягнення до юридичної відповідальності за порушення порядку їх використання та охорони.

Динамічний розвиток трубопроводного транспорту та викликані проведенням земельної реформи зміни в земельному законодавстві вимагають уточнення і деталізації поняття «правовий режим земель трубопроводного транспорту». Поняття правового режиму слід застосовувати як у відношенні всіх земель (правовий режим земель), так і окремих категорій чи видів земель (правовий режим земель трубопроводного транспорту).

Аналіз останніх наукових досліджень. До проблем дослідження категорії «правовий режим земель» неодноразово зверталися такі вчені-правознавці як В. І. Андрейцев, Г. І.

Балюк, І. І. Каракаш, П. Ф. Кулинич, А. М. Мірошниченко, В. В. Носік, В. І. Семчик, В. Д. Сидор, Н. І. Титова, М. В. Шульга і ін. Однак питання про те, в чому полягає значення правового режиму земель трубопроводного транспорту, який його зміст, залишається недостатньо з'ясованим.

Метою даної публікації є історіографічний огляд наукових досліджень особливостей правового режиму земель трубопроводного транспорту, спрямованих на забезпечення наукового обґрунтування їх раціонального використання та комплексної охорони в процесі здійснення підприємствами трубопроводного транспорту своїх статутних завдань та функцій.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до викладення основного матеріалу, хочемо зазначити, що поняття «правовий режим земель» широко застосовується в доктрині земельного права і відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки тісно

пов'язане з питаннями про об'єкти земельних відносин, систему земельного права, його принципи і завдання. Величезне значення має використання даного поняття в науці та навчальній дисципліні земельного права. Енциклопедична юридична література визначає правовий режим (франц. *regime* – порядок, від лат. *regimen* – управління, керівництво) як особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому. Загальними ознаками правового режиму є наявність відповідних обмежень, заборон або пільг [1, с. 44].

Використання поняття «правовий режим земель» в науково-дослідних роботах є досить зручним засобом систематизації і подачі правового матеріалу, воно дозволяє дослідникові сформулювати проблему, окреслити її межі та логічно викласти свої ідеї. Правовий режим земель у вітчизняному законодавстві перебуває, як зазначає В. Д. Сидор, у прямій залежності із цільовим призначенням земель як особливим напрямком використання земель, функцій земель в суспільних відносинах як засобів виробництва, бази для розвитку промисловості, місць проживання людей і розміщення природних об'єктів. Правовий режим земель як основного національного багатства практично не досліджений, що насамперед пов'язано з існуванням в юридичній науці деякої наукової обмеженості підходів до аналізу відповідних правових явищ. Як наслідок, на сьогодні в доктрині земельного права України практично відсутні ґрунтовні концептуальні дослідження правового режиму земель різних категорій. Правовий режим земель має базуватися на конституційних засадах здійснення права власності на землю Українського народу, а також соціальної справедливості, забезпечення балансу державних, суспільних і приватних інтересів, ефективності, прозорості та відкритості [2, с. 27].

Законодавчого визначення правового режиму земель не встановлено, а тому виходячи з аналізу чинного земельного законодавства В. І. Андрейцев розглядає його як встановлений нормативно-правовий порядок, який

визначає поведенку суб'єктів земельних правовідносин щодо земель, земельних ділянок як до об'єктів права власності, управління, користування, відтворення, збереження та охорони з метою їх раціонального (економічного й ефективного) використання і задоволення різноманітних потреб заінтересованих суб'єктів, захисту їх земельних прав [3, с. 92].

Зміст правового режиму конкретної земельної ділянки трубопровідного транспорту надзвичайно важливий для його власника, користувача, в тому числі орендаря. Особа, що використовує земельну ділянку, в межах якої розміщено технічний коридор, безумовно повинна знати, якими правами на дану ділянку вона володіє та які обов'язки на неї покладаються. Відповідно до ст. 1 Закон України «Про трубопровідний транспорт», технічний коридор – земельна ділянка, в межах якої прокладено систему трубопроводів і комунікацій [4].

Земельне законодавство відносить землі трубопровідного транспорту до категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Не дивлячись на наявність загальних рис, які і дозволяють поширювати на окремі земельні ділянки правовий режим тієї або іншої категорії, вважаємо доцільним встановлення особливого порядку правового регулювання суспільних відносин щодо кожного виду земель, що дозволяє говорити про специфічний правовий режим виду земель, пов'язаний з існуванням специфіки правового регулювання в рамках однієї категорії земель. Використання і охорона відповідних видів земель, а також управління цими землями мають певні особливості, що вимагають встановлення специфічного правового режиму, відмінного від загального правового режиму земель України і спеціального правового режиму земель даної категорії [2, с. 30]. Одним із неврегульованих питань розвитку земельних відносин взагалі та функціонування земельного ринку зокрема є питання правової регламентації цільового призначення земель [5, с. 94].

При конструюванні поняття «цільове призначення земельної ді-

лянки», на думку В. Ю. Уркевича, наголос слід робити на тому, що відповідні землі за своїми природними властивостями можуть використовуватись для тих чи інших потреб [6, с. 92]. Земельний кодекс України в ч. 1 ст. 73 та Закон України «Про трубопровідний транспорт» в ч. 1 ст. 11 встановлюють, що до земель трубопровідного транспорту належать земельні ділянки, на яких збудовано наземні і надземні трубопроводи та їх споруди, а також наземні споруди підземних трубопроводів [4; 7].

Практичне значення поняття «правовий режим земель трубопровідного транспорту» полягає в тому, що його застосування дає можливість визначити порядок використання та охорони зазначеної категорії земель, тобто встановити особливості змісту права власності на землі трубопровідного транспорту, можливості використання цих земель на підставі відповідних титулів (права власності, права постійного землекористування, оренди тощо), особливості управління використанням та охороною земель трубопровідного транспорту.

Спробуємо проаналізувати поняття «правовий режим земель трубопровідного транспорту» з позицій теорії земельного права. Ідея про правовий режим земель формувалося поступово. Вперше питання про земельний режим було піднято І. І. Євтихєвим. Він писав, що при загальному правовому титулі – державній власності на землю – існують різні за обсягом земельні режими для окремих підвидів земель. Під земельним режимом він розумів статус прав і обов'язків органів земельного управління щодо даного підвиду земель, тобто виконання органами земельного управління основних функцій – адміністративної, юрисдикційної та нормативної [8, с. 34]. Таким чином, на його думку, земельний режим (тобто правовий режим земель, висловлюючись сучасною мовою) зводився до повноважень органів управління землями. Аналогічної в принципі думки дотримувався А. В. Венедиктов. Розглядаючи питання про відмінності правового режиму окремих видів державного майна (землі, основних і оборотних засобів), він вважав, що

всі відмінності в характері і призначенні цих об'єктів відображаються лише на обсязі прав і обов'язків окремих державних органів, що ними видають, тобто на правовому режимі відповідних видів державного майна [9, с. 352].

У перших підручниках із радянського земельного права цей термін використовувався дуже нечітко і непослідовно, переважно він застосовувався лише для характеристики земель спеціального призначення, міських земель та земель державного лісового фонду [10; 11]. В юридичній літературі визначення правового режиму державного земельного фонду було запропоновано Н. І. Красновим. Він писав, що під правовим режимом державного земельного фонду слід розуміти встановлений нормами радянського права порядок належної поведінки по відношенню до землі як об'єкту права виключної власності держави, права землекористування і правової охорони, спрямований на забезпечення її раціонального використання як загальної умови праці та основного (головного) засобу виробництва [12, с. 42]. Крім того, монографія П. І. Краснова «Правовий режим земель спеціального призначення» є однією з перших систематизованих наукових праць щодо земель несільськогосподарського призначення, проте питання правового режиму земель трубопровідного транспорту в монографії висвітлені оглядово, виділені найбільш важливі юридичні категорії. У 1964 році Р. Д. Боголепова була захищена кандидатська дисертація на тему «Правовий режим земель промислового і транспортного призначення» [13]. Не применшуючи теоретичного значення даних праць, необхідно відзначити, що вони були написані на основі законодавства, яке давно втратило чинність, а їхньою теоретичною базою слугувала марксистсько-ленінська ідеологія.

Досліджуючи проблеми загальної теорії радянського земельного права, Г. О. Аксеньюнок, І. О. Іконицька та П. І. Краснов зазначали, що під правовим режимом державного земельного фонду слід розуміти встановлений нормами радянського зе-

мельного права порядок можливої чи обов'язкової поведінки по відношенню до землі як об'єкту права виключної власності держави, державного управління земельним фондом, права землекористування і правової охорони, спрямований на забезпечення її раціонального використання в якості загальної умови праці та основного (головного) засобу виробництва в сільському господарстві [14, с. 346]. Після цього даний термін використовувався в юридичній літературі з урахуванням саме такого його змісту. Г. О. Аксеньюнок зазначав, що визначити правовий режим будь-якої категорії земель – це означає, по-перше, дати поняття цих земель як об'єкта даного земельного відношення, по-друге, визначити коло землекористувачів цих земель, встановити їх права та обов'язки, по-третє, виявити порядок державного управління цими землями, і, нарешті, по-четверте, вказати на ті форми і заходи відповідальності, які визначені законом для користувачів [15, с. 55]. У підручнику «Радянське земельне право» 1981 р. говорилося, що основу правового режиму державного земельного фонду складають інститути права виключно державної власності, державного управління, права землекористування і правової охорони земель [16, с. 164]. І. О. Іконицька розглядала правовий режим земель як встановлену нормами права можливу і належну поведінку по відношенню до землі як до об'єкту права власності та інших прав на земельні ділянки, об'єкту державного управління земельними ресурсами та об'єкту правової охорони землі як природного ресурсу, що виконує найважливіші соціально-економічні функції [17, с. 181].

В 1983 р. М. М. Бринчук і Р. Ф. Захарова опублікували монографію «Правова охорона навколишнього середовища при проектуванні, будівництві та експлуатації газопроводів» (1983 р.), в якій вони з позицій екологічного права розглядають природоохоронні проблеми газопровідного транспорту. Проте в зазначеній монографії не розкриваються проблеми використання та охорони земель інших видів трубопровідного

транспорту, не аналізуються питання судової та позасудової юрисдикції щодо земельних спорів [18]. У 1993 р. О. С. Колбасовим опублікована стаття «Аварія на трубопроводі – екологічний конфлікт», де автор з позицій екологічного та цивільного права розглядає питання відшкодування шкоди, заподіяної конкретної аварією на нафтопроводі [19].

У вітчизняній науці проблеми правового режиму земель трубопровідного транспорту залишилися поза увагою науковців. З одного боку, питання про сутність правового режиму земель досліджувалось багатьма фахівцями в галузі земельного права. Однак це питання аналізувався з позицій вивчення права власності на землю, права землекористування, управління в сфері використання та охорони земель тощо. З іншого боку, є також досить велика кількість робіт, спеціально присвячених правовому режиму відповідних категорій чи видів земель. Проте досі в науці земельного права України немає спеціального дослідження правового режиму земель трубопровідного транспорту.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, приходимо до висновку, що за останні роки проблема правового режиму земель трубопровідного транспорту самостійному дослідженню не підлягала. У роботах ряду авторів висвітлювалися загальні питання, пов'язані з правовим режимом земель транспорту в цілому, а також окремі питання охорони та використання земель при експлуатації трубопроводів. Для системного вирішення завдань дослідження, під правовим режимом земель трубопровідного транспорту пропонується розуміти встановлений нормами права і заснований на принципах земельного законодавства особливий порядок використання, управління, охорони земель трубопровідного транспорту, що складається з цілого ряду елементів і необхідний для забезпечення ефективного функціонування об'єктів трубопровідного транспорту. Для визначення правового режиму земель трубопровідного транспорту необхідно ґрунтуватися на особливостях загального правового

го режиму земель, земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, а також загального порядку охорони та раціонального використання всіх земель транспорту.

Узагальнення існуючих в юридичній літературі теоретичних підходів дозволило сформулювати авторське поняття «правовий режим земель трубопровідного транспорту» як сукупності правових норм, що визначають особливості права власності та користування землями трубопровідного транспорту, регламентують права на зазначені землі осіб – невластників земельних ділянок, встановлюють порядок управління в галузі використання та охорони земель трубопровідного транспорту, правової охорони зазначених земель, а також заходи відповідальності за порушення законодавства в галузі використання та охорони земель трубопровідного транспорту. Аргументовано думку про те, що з поняттям «правовий режим земель трубопровідного транспорту» тісно пов'язане поняття «цільове призначення земель трубопровідного транспорту», сутність якого полягає у виконанні функцій просторово-операційного базису для розміщення наземних і надземних трубопроводів та їх споруд, а також наземних споруд підземних трубопроводів.

Використана література

1. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін, 5 том «П – С», К.: «Укр. енцикл.», 1998, 733 с.
2. Сидор В. Д. *Правовий режим земель в земельному законодавстві України*. В: Адвокат, 2010, № 8, с. 27–31.
3. Андрейцев В. І. *Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії*. Монографія. К.: Знання, 2005, 445 с.
4. *Про трубопровідний транспорт*: Закон України від 15 травня 1996 року № 192/96-ВР. В: Відомості Верховної Ради України від 16.07.1996, № 29, ст. 139.
5. *Правова система України: історія, стан та перспективи*, у 5 т. За ред. Ю. С. Шемшученка, Харків: Право, 2008, 480 с.
6. Уркевич В. *Про співвідношення категорій «цільове призначення» та «цільове використання» земельної ділянки*. В: Уркевич, О. Браніцький. В: Підприємництво, господарство і право, 2011, № 6, с. 91-94.
7. *Земельний кодекс України* від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. В: Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4, сСт. 27.
8. Евтихийев И. И. *Земельное право*: учебник. Москва–Петроград: Гос. изд-во, 1923, 185 с.
9. Венедиктов А. В. *Государственная социалистическая собственность*: монография. Отв. ред.: Райхер В.К., М.: Изд-во АН СССР, 1948, 839 с.
10. *Земельное право*: учебник. Гурвич М. А., Дембо Л. И., Казанцев Н. Д. и др.; под ред.: Никитин А. Н., Павлов А. П., Рускол А. А., М.: Изд-во НКЮ СССР, 1940, 256 с.
11. *Земельное право*: учебник. Брауде И. Л., Гурвич М. А., Казанцев Н. Д., Никитин А. Н. и др.; под ред.: Казанцев Н. Д., Рускол А. А., М.: Госюриздат, 1949, 415 с.
12. Краснов Н. И. *Правовой режим земель специального назначения*: монография. М.: Госюриздат, 1961, 214 с.
13. Боголепов Р. Д. *Правовой режим земель промышленного и транспортного назначения*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. М., 1964, 16 с.
14. *Общая теория советского земельного права* (отв. ред.: Г. А. Аксенонок, И. А. Иконичкая, Н. И. Краснов), М.: Наука, 1983, 357 с.
15. Аксенонок Г. А. *Правовой режим земель сельскохозяйственного назначения*. В: Право и сельское хозяйство в СССР и Италии. Правовое регулирование рационального использования материальных, трудовых и природных ресурсов в сельском хозяйстве СССР и Италии: Материалы советско-итальянского круглого стола по аграрному праву, 19–30 сентября 1979 г. Редкол.: Аксенонок Г. А., Беляева З. С., Козырь М. И. (отв. ред.), Колбасов О. С., Левченко В. И., Палладина М. И., Славин М. М., М.: Изд-во ИГиП АН СССР, 1980, 160 с.
16. *Советское земельное право*: учебник, под ред. Н. И. Краснова, М.: Юрид. лит., 1981, 464 с.
17. Иконичкая И. А. *Земельное право Российской Федерации*: учебник. М.: Юристъ, 1999, 248 с.
18. Бринчук М. М. *Правовая охрана окружающей среды при проектировании, строительстве и эксплуатации газопроводов*: монография. М. М. Бринчук, Р.Ф. Захарова, М.: ВНИИЭ-Газпрома, 1983, 156 с.
19. Колбасов О. С. *Авария на трубопроводе – экологический конфликт (анализ арбитражного дела)*. В: Государство и право, 1993, № 12, с. 49-55.